

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА

Правові горизонти

Legal horizons

ВИПУСК 23 (36)

Суми – 2020

DOI: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2020.i23.p90>

ПОНЯТТЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

*Макарчук Віталій Володимирович,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри конституційного права
та теоретико-правових дисциплін,
Факультет права та лінгвістики,
Білоцерківський національний аграрний університет*

Стаття призначена формулюванню авторського визначення поняття правового статусу правоохоронних органів з подальшим визначенням його особливостей. Актуальність окресленого в статті питання обумовлена реформаційними процесами у сфері правоохоронної діяльності в Україні. У статті проаналізовано різні думки щодо визначення понять «правовий статус» та «правоохоронні органи». Також проаналізовані визначення та деякі особливості правоохоронної діяльності. Акцентовано на сучасних змінах соціально-економічних і політико-правових умов функціонування правоохоронної діяльності, курс нашої держави на євроінтеграцію, що детермінують постійну потребу в реформуванні системи правоохоронних органів із забезпечення внутрішньої безпеки держави, відповідно до сучасних суспільних потреб і можливостей держави. Зазначено, що правоохоронні органи країни є ключовими в системі органів виконавчої влади та є необхідною умовою захисту конституційного ладу, і забезпечення законності і правопорядку, дотримання прав і свобод людини і громадянина та охорони внутрішньої безпеки від внутрішніх загроз. Розглянуто структурний розподіл напрямів системи діяльності правоохоронних органів: забезпечення внутрішньої безпеки держави; діяльність з виявлення, попередження, запобігання злочинів та правопорушень; діяльність із захисту внутрішньої державної безпеки, державного кордону та охорони правопорядку; забезпечення внутрішньої економічної та інформаційної безпеки. Кожному із зазначених напрямів притаманні свої особливості, які характеризують певну специфіку того чи іншого органу.

Зроблено висновок, що різні концептуальні підходи до правового статусу правоохоронних органів в Україні мають дискусійний характер. Вони можуть використовуватися для подальшої роботи в напрямку формування сучасної ефективної системи органів охорони правопорядку, позбавленої дублювання повноважень і паралелізму, заснованій на сучасному розумінні їх функціонування, в основі якої лежить пріоритет прав і свобод людини, повага до її честі та гідності, забезпечення її безпеки і правової захищеності.

Ключові слова: правовий статус, правоохоронні органи, правоохоронна діяльність, державна безпека, державна діяльність.

Makarchuk V.V. The concept of the legal status of law enforcement agencies. The article is intended to formulate the author's definition of the concept of the legal status of law enforcement agencies with the subsequent definition of its features. The urgency of the issue outlined in the article is due to the reform processes in the field of law enforcement in Ukraine. The article analyzes different opinions on the definition of «legal status» and «law enforcement agencies». Definitions and some features of law enforcement activity are also analyzed. Emphasis is placed on modern changes in socio-economic and political-legal conditions of law enforcement, the course of our state on European integration, which determine the constant need to reform the law enforcement system to ensure internal security, in accordance with modern social needs and capabilities of the state. It is noted that the country's law enforcement agencies are key in the system of executive bodies and are a necessary condition for protecting the constitutional order, and ensuring law and order, respect for human and civil rights and

freedoms and protection of internal security from internal threats. The structural distribution of the directions of the system of activity of law enforcement bodies is considered: ensuring the internal security of the state; activities for detection, prevention, prevention of crimes and offenses; activities for the protection of internal state security, state border and law enforcement; ensuring internal economic and information security. Each of these areas has its own characteristics that characterize a particular specificity of a body.

It is concluded that different conceptual approaches to the legal status of law enforcement agencies in Ukraine are debatable. They can be used for further work towards the formation of a modern effective system of law enforcement, free from duplication of powers and parallelism, based on a modern understanding of their functioning, which is based on the priority of human rights and freedoms, respect for their honor and dignity, security and legal protection.

Key words: legal status, law enforcement bodies, law enforcement activity, state security, state activity.

Постановка проблеми. Перманентні реформаційні процеси у сфері правоохоронної діяльності в Україні та унормування правового статусу правоохоронних органів в Конституції та Законах України потребує з'ясування поняття «правовий статус правоохоронних органів», виявлення системи та функціонального призначення цих органів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження у цій сфері становлять наукові доробки О.М. Бандурка, В.Д. Басая, Н.І. Клименка, В.С. Ковальського, А.М. Куліша, В.А. Ліпкана, В.В. Молдована, О.І. Нікітенка, І.В. Опришко, В.Я. Тація та інших науковців. Однак дане питання не можна віднести до числа достатньо розроблених на теоретичному та практичному рівнях, і тому потребує подальшого дослідження. Така необхідність також обумовлена тим, що не зважаючи на значну кількість наукових публікацій, предметом яких було визначення правового статусу правоохоронних органів, немає однозначного його розуміння.

Постановка завдання. Формулювання авторського визначення поняття правового статусу правоохоронних органів з подальшим визначенням його особливостей.

Виклад основного матеріалу. Поняття «правоохоронні органи» є одним із найбільш невизначених в українському правознавстві, внутрішньо суперечливим і надмірним за обсягом. Це поняття також відрізняється своєю багатопредметністю в Конституції та Законах України, відсутністю суб'єктного складу, у зв'язку з чим виникають подібні терміни: «правоохоронні органи», «правозахисні органи», «органи кримінальної юстиції» тощо. Як результат, до системи правоохоронних органів відносять різні за своїм статусом та функціональним призначенням органи, що унеможливує чітко визначити цю систему. Наприклад, на думку В.Я. Тація, «...

віднесення до неї судових органів, що досить часто зустрічається не тільки в доктрині, а й на законодавчому рівні, термінологічно є допустимим, але недоцільним з огляду на особливе місце судової влади в правовій системі» [11, с. 302-303].

Спроба поширити правовий статус правоохоронних органів на органи прокуратури та органи досудового слідства ще більше ускладнило розуміння ситуації з визначенням їх особливостей. Зокрема, прокуратура не є органом виконавчої влади і її діяльність не входить до предмета адміністративно-правового регулювання. Також чинний кримінальний процесуальний закон визначає органами досудового розслідування не службових осіб, тобто слідчих цих органів досудового розслідування, а відповідні державні установи - слідчі підрозділи та підрозділи детективів. У кожного органу досудового розслідування є певна адреса його фактичного місця знаходження, що не може ототожнюватися з місцем знаходження того чи іншого слідчого, групи слідчих, що здійснюють досудове розслідування у конкретному кримінальному провадженні. Тому при визначенні місця знаходження органу досудового розслідування повинна бути фактична адреса, за якою здійснює свою діяльність такий орган [4, с. 18].

Слідчі органи Міністерства внутрішніх справ України є їх особливим підрозділом, функцією яких є здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень, тому вони мають специфічні повноваження, не характерні для інших органів виконавчої влади.

Поняття «правоохоронні органи» набув широкого вжитку після прийняття Конституції України 1996 року, ч. 3 ст. 17 «поклала забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України на відповідні військові формування та правоохоронні органи

держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом» [1].

У результаті широкого тлумачення правоохоронної функції до правоохоронних органів часто включають майже всі органи виконавчої влади, що виконують правоохоронні функції, тобто так чи інакше пов'язані з правоохоронною діяльністю. Звідси слід зробити висновок, що критерієм визначення правоохоронних органів не може бути виконання правоохоронних функцій, оскільки такі функції в тій чи іншій мірі здійснюються майже всіма державними органами, насамперед, органами виконавчої влади.

Україна як суверенна, незалежна, демократична, соціальна та правова держава має орієнтир на демократію та гуманізм. Для нормального її функціонування, повноцінного здійснення завдань та реалізації функцій створюються державні організації, які є складовими механізми держави. Механізм держави - це система всіх державних організацій, діяльність яких спрямована на здійснення та реалізацію функцій держави.

Правоохоронні органи наділені владними повноваженнями, за допомогою яких здійснюється забезпечення внутрішньої безпеки України з метою реалізації завдань і функцій держави.

У статті 3 Конституції України сказано: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави». Конституційне закріплення такого підходу до людини та права вимагає відповідного удосконалення діяльності правоохоронних органів держави» [1].

Правоохоронні органи країни є ключовими в системі органів виконавчої влади та є необхідною умовою захисту конституційного ладу, і забезпечення законності і правопорядку, дотримання прав і свобод людини і громадянина та охорони внутрішньої безпеки від внутрішніх загроз.

Сучасні зміни соціально-економічних і політико-правових умов функціонування правоохоронної діяльності, курс нашої держави на євроінтеграцію, детермінують постійну потребу в реформуванні системи правоохоронних органів із забезпечення внутрішньої безпеки держави, відповідно до сучасних суспільних потреб і можливостей держави.

О.М. Бандурка визначає «правоохоронну діяльність - як таку державну діяльність, яка здійснюється з метою охорони права спеціально уповноваженими органами шляхом застосування

юридичних заходів впливу в суворій відповідності із законом і за неухильного дотримання встановленого ними порядку» [2, с. 477].

В.Д. Басай визначає: «Правоохоронна діяльність - це така переважно державна діяльність, яка здійснюється у встановленому законом порядку і на його основі уповноваженими державними органами з метою охорони і захисту прав, свобод та інтересів суб'єктів права шляхом застосування правових заходів впливу» [3, с. 256].

В.С. Ковальський дає інше визначення цього поняття: «Правоохоронна діяльність - це державна правомірна діяльність, що полягає у впливі на поведінку людини або групи людей з боку уповноваженої державою посадової особи шляхом охорони права, відновлення порушеного права, припинення або розгляду порушення права, його виявлення або розслідування з обов'язковим додержанням встановлених у законі процедур для цієї діяльності» [6, с. 38].

Н.І. Клименко, під правоохоронною діяльністю розуміє «таку державну діяльність, що здійснюється спеціально уповноваженими органами шляхом застосування згідно з нормами закону юридичних заходів з метою забезпечення законності та правопорядку в суспільстві, боротьби зі злочинністю та іншими правопорушеннями, охорони та захисту прав і законних інтересів громадян, державних і громадських організацій». Н.І. Клименко також зазначає, що правоохоронні органи - це такі органи, діяльність яких спрямована на реалізацію правоохоронної функції держави [5, с. 27].

В.С. Ковальський [6, с. 39], В.В. Молдован [8, с. 158], І.В. Опришко [9, с. 203] дають більш розгорнуте поняття правоохоронного органу як державного органу, основним предметом діяльності якого є законодавчо визначені функції або завдання з охорони права, відновлення порушеного права або організація виконання покарання, захист внутрішньої безпеки держави, підтримання правопорядку, забезпечення стану законності.

У широкому розумінні правоохоронні органи як елементи системи є:

- правоохоронні органи загального призначення (органи внутрішніх справ);
- правоохоронні органи спеціального призначення (органи служби безпеки України, управління державної охорони України);
- контрольно-наглядові органи (органи прокуратури, органи державної аудиторської служби);
- правозахисні органи та організації (органи і структурні підрозділи юстиції, органи адвокатури);

- правозастосовні органи (державні комісії та комітети, що здійснюють правоохоронну діяльність).

У вузькому розумінні система правоохоронних органів є основною функцією провадження комплексу дій, спрямованих на виявлення, попередження, запобігання та протидії правопорушенням [12, с. 53].

Розвиток будь-якого поняття, а особливо юридичного, має велике практичне значення для розуміння його суті. Незважаючи на те, що категорія правового статусу - відносно нова в юридичній науці, за досить короткий період вона стала широко застосовуватися як в науці так і в законодавстві і в науковий обіг, проте зазвичай кожен тлумачить і застосовує його з урахуванням власного праворозуміння.

Питання визначення правового статусу продовжує залишатися дискусійними. Насамперед потрібно вказати, що цей термін застосовується доволі широко, не має однозначного застосування в юридичній літературі, законотворчій та правозастосовчій практиці, тому трактується по-різному. Вищевказані обставини потребують уточнення вказаного терміну, при цьому виникають проблеми як теоретичного, так і практичного характеру. Визначення «статус» використовується в різних словосполученнях: «юридичний статус», «правовий статус», «соціальний або фактичний статус». Іноді це пов'язано з тим, що існують поняття, терміни, категорії, які базуються на різному праворозумінні відомих наукових шкіл.

На нашу думку, необхідно відзначити наступні обставини: по-перше, категорія «правовий статус» нерозривно пов'язана з доктриною природного права; по-друге, постійно розвиваються уявлення наукової спільноти про зміст основних прав і свобод особи; по-третє, права і свободи особи вийшли за межі внутрішньої компетенції держави, стали предметом міжнародного захисту.

Спочатку термін «правовий статус» розроблявся теоретиками права стосовно питання про права і свободи особи, потім він став використовуватися щодо юридичних осіб, публічно-правових утворень, включаючи державу, інших галузях. Враховуючи вищевикладене, слід використовувати термін «правовий статус», а не «юридичний статус» чи «соціальний, фактичний статус» [7, с. 21-22].

Висновки. Правовий статус правоохоронного органу - це компетенція, місце, становище відповідних органів держави, щодо забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону, організація і порядок діяльності яких визначаються законодавством. Зазначені концептуальні підходи до правового статусу правоохоронних органів в Україні мають дискусійний характер. Вказані підходи можуть використовуватися для подальшої роботи в напрямку формування сучасної ефективної системи органів охорони правопорядку, позбавленої дублювання повноважень і паралелізму, заснованій на сучасному розумінні їх функціонування, в основі якої лежить пріоритет прав і свобод людини, повага до її честі та гідності, забезпечення її безпеки і правової захищеності.

Література:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>
2. Бандурка О.М. Судові та правоохоронні органи України : Підручник. Харків : Університет внутрішніх справ, 1999. 477 с.
3. Басай В.Д. Судові та правоохоронні органи України : Підручник. Івано-Франківськ, 2002. 820 с.
4. Гурська А.О. Повернення підсудності в КПК «на круги своя». Юридична газета. Київ, 2018. № 14 (616). С. 17-19 URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/povernennya-pidsudnosti-v-kpk-na-krugi-svoya.html>
5. Клименко Н.І. Правоохоронні органи України : Навчальний посібник. Київ : Видавництво Європейського ун-ту, 2002. 194 с.
6. Ковальський В.С. Правова енциклопедія : Підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2009. 382 с.
7. Макарчук В.В. Поняття «правовий статус особи» в теоретично-правовій літературі. Право.ua. Київ, 2015. № 3. С. 18-23. URL: <http://rep.btsau.edu.ua/handle/BNAU/1740>
8. Молдован В.В. Кацавець Р.С. Юридичний практикум: кримінальний процес, судова риторика : Навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури. 2008. 158 с.
9. Опришко І.В. Система правоохоронних органів України. Посібник . Київ: КНЕУ, 2003. 203 с.

10. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України : Підручник / В.Т. Білоус, О.С. Захарова, В.С. Ковальський та ін. ; за заг. ред. В.Т. Малярєнко. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 375 с.
11. Тацій В.Я. Концептуальні положення конституційно-правового регулювання статусу органів охорони правопорядку і прокуратури. Вісник конституційної асамблеї. Київ, 2013. № 1. С. 302-311. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/16433/1/Tatsiy_302-311.pdf
12. Тевлін Р. Про поняття «правоохоронні органи» у широкому та вузькому розумінні. Радянське право. Київ, 1985. № 7. С. 51-54.